

Bulanık'ta Dengbêjlik Edebiyatı ve Temsilcileri

Nevzat Eminoğlu* - Gülistan oban Eminoğlu**

Giriş

Dengbêjlik geleneği Kürt halk edebiyatının önemli bir koludur. Klasik dönemde medreselerin kaynaklık ettiği yazılı Kürt edebiyatından farklı olarak, "dengbejlik" daha çok sözlü şekilde yaygınlık kazanmıştır. "Deng" yani "ses" ve "bêj" yani "söz/söyleme" sözcüklerinin birleşmesinden oluşarak kavramlaşan "dengbejlik", ses ve söze dayalı bir sanattır aynı zamanda. "Dengbêj" bu edebî sanatın icracısına verilen addır. İcra edilip seslendirilen esere de "kılâm" denir. "Kılâm" da "söz", "kelâm" sözcüklerinden türemiş olup dengbêjlik eserlerinin özel, terimsel adı olmuştur.¹

Dengbejlik geleneğinin kökenini, Part döneminde (M.Ö. 247-M.S. 227) yaygın şekilde örgütlenmiş bulunan "gason" ağına, halk hikâyecileri ve anlatıcılarına kadar götürmek mümkündür. Ozanlık ve balad olarak bilinen bu sözlü anlatı geleneği, tüm Hint-Avrupa halklarında bulunan bir tradisyondur. Bu ananenin, Arilerin bölgeye gelmesiyle başladığı söylenebilir.² Kürtçe Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir dil olduğundan, dengbêjliđin bu ortak antik kültürün, Kürtlere özgü

* Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, n.eminoğlu@alparslan.edu.tr

** Araştırmacı-Yazar, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulistansivan@hotmail.com

1 Canser Kardaş, *Dengbejlik Geleneği ve Aşık Edebiyatı ile Karşılaştırılması*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2013, s.56.

2 Mehrdad Izady, *Bir El Kitabı Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 2005, (Nakleden: Kardaş, 2017, s. 107)

bir versiyonu olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. İlyada ve Odyssea eserinin sahibi Antik dönem anlatıcısı/ozanı Homeros'un eserini sözlü ve melodik şekilde oluşturduğuna dair veriler elde edildiği görülmektedir.³ Yaşar Kemal gibi yazarların "Evdal-i Zeyniki Kürtlerin Homeros'udur" şeklindeki tespitleri, Hint Avrupa kültüründeki bu ortak sözlü anlatı geleneğine bir vurgudur.⁴

Bazı tarihi kayıtlarda en eski Kürt müzikologlar ve müzisyenler olarak isimleri zikredilen ve İslam sonrası dönemin Emevi ve Abbasilerin hükümlerine tekabül eden tarihi kesitte yaşadıkları belirtilen Zıryab, İbrahim Musuli, İshak gibi şahsiyetler anılmaktadır. Ancak bu isimlerin dengbêjlik tarzı müzik icra edip etmedikleri ile ilgili her hangi bir bilgiye sahip değiliz henüz.⁵

Dengbêjlik edebiyatı, ön Asya'da geniş bir coğrafi alanda yerleşik ve Kürtçe'nin konuşulduğu geniş topluluklar içinde yaygınlık kazanmıştır. Bu coğrafya içinde, bu sözlü edebi geleneği bir sanat inceliği ile icra eden usta anlatıcı ve seslendiricilere kaynaklık ederek öne çıkan bölge ve merkezler vardır. Serhat dediğimiz Kuzeydoğu Anadolu yöremiz ve özellikle de Bulanık, Muş ve çevresi dengbêjlik kültürüne kaynaklık eden önemli bölgelerimizden biridir. Bu geleneğin günümüze kadar oldukça canlı ve aktif bir şekilde yaşandığı ve yayıldığı merkezlerden birini oluşturmaktadır. Şimdiye kadar Bulanık dengbêjliği ve dengbêjleri ile ilgili pek bir çalışma yapılmamıştır.⁶ Bu durum çalışmamızı daha da önemli ve gerekli kılmaktadır. Çalışmamızda dengbêjlik geleneği hakkında temel bilgiler vererek Bulanık dengbêjliğini ve dengbêjlerini tanıtır ve değerlendirmeğe çalışacağız.

Bir Halk Edebiyatı Dalı Olarak Dengbêjlik

Halk edebiyatı, efsane, masal, destan, halk hikâyeleri gibi anlatıya dayanan ürünler, özlü sözler, atasözleri, deyimler, halk şiiri gibi sözlü kültür öğelerini inceleyen edebî bir alandır. Dengbêjlik ise bu alanın epik ve lirik kısımlarına ayrılan melodik halk şiiri bölümünü oluşturur.⁷ Dengbêjlik eserlerini oluşturan söz konusu şiirler uzun ve kafiyelidirler. Fakat standart bir hece ölçüsüne sahip değildirler.

3 Ong, J. Walter. *Sözlü Ve Yazılı Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 2015, s. 50.

4 Ahmet Aras, *Evdalê Zeynikê*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2018, s. 36.

5 Ben Kevan, *Endülüs Güneşi Zıryab*, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 47

6 Nevzat Eminoğlu, Gulistan Çoban Eminoğlu, "Diyardeya Nesihetê Di Dengbêjiyê de, Wek Mîmak: Herêma Mûşê", *Sempozzyuma Navnetewî Ya Çand û Dîroka Mûşê*, Zanîngeha Mûşê Ya Alparslanê / Dengbêjlikte Nasihat Olgusu: Muş Yöresi Örneği, Uluslar arası Muş Kültür ve Tarih Sempozyumu, Muş 2017, r. 12.

7 Necat Keskin, *Folklor û Edebiyata Gelêri*, Avesta Yayınları, İstanbul 2019, s. 264.

Dengbêjlik eserleri, içeriğine göre “destan”, “lawik/aşk”, “şer/kahramanlık”, “dilok/güzellik”, “lawij/dinî”, “heyranok/sevgi, doğa”, “bêlîte/coşku”, “zêmar/ağıt, mersiye”, “payizok/hasret” şeklinde türlere ayrılmaktadır. Bu edebi türün icracıları eğer diğer dengbêjlerin eserlerini, başka bir deyişle usta eserlerini yetkince ve toplumun beklentisini karşılayacak şekilde icra etmekle yetiniyorsa “dengbêj”dir. Bununla beraber kendisi bizzat şiir oluşturup (jiberxwederxistin) kلام yapabiliyor ise - özellikle serhat yöresinde - “şair dengbêj” olarak isimlendirilir. Bu ise dengbêjlik edebiyatında üstün bir dereceyi ifade etmektedir.⁸

Dengbêj her türlü konuyu işleyip ses ve söze dayalı sanatına içerik yapabilir. Toplumu etkileyen olaylar; örneğin aşklar, şenlikler, ayrılıklar, savaşlar, göçler, sürgünler, aşiret çekişme ve rekabetleri, vb. olabildiği gibi tabiat olayları; örneğin baharın gelişi ve güzelliği, yaylalar, sular, ovalar, depresyon, sel baskınları, heyelan, çığ düşmesi, suda boğulmalar, vb. de olabilir. Dengbêjlik sanatının icracısı olan dengbej bu gibi değişik konuları seslendirip işlerken her zaman topluma, tabiata ayna tutar. Dengbêj olgu ve olayları eserine yansıtmak suretiyle sözlü tarih kaynağı, geleneğin aktarıcısı ve anlatıcısı rolünü üstlenerek toplumsal bellek ve hafızayı da oluşturur. Dengbêji toplumda saygın hale getiren ve adeta efsanevi bir fenomene dönüştüren nedenlerin başında, sesi ve sözü bir sanat enstrümanı gibi ustaca kullanması ile olayları resmetmesi gelmektedir.

Dengbêjlik eserleri televizyonlarda popüler ve ilgi çekici programların başında gelmektedir. Dengbêjlerin yıllar öncesine ait eski kasetleri/kayıtları sosyal medya ağları olan youtube vs. kanallarda yüz binlerce tıklanma/dinlenme rekorları kırarak takip edilmektedir. Hatta uluslararası üne sahip Reso, Şakiro ve Zahiro gibi efsanevi dengbejlerin eserleri, milyonları aşan takipçi kitlesine ulaşmış durumdadır. Ülkemizin, 2000’li yılların başında askeri vesayete dayalı inkârcı ve tek tipçi eski Türkiye zihniyetinden kurtulması sonucu Kürtçenin kendi üzerindeki yasaklamaları parçalaması ile Dengbêjlik edebiyatı Üniversitelerimizin akademik araştırmalarına ve birçok yüksek lisans - doktora tezine de konu olmaktadır.

Dengbêjlik edebiyatında hatırı sayılır kadın isimlere de rastlamaktayız. Dengbêj Gulê, Dengbêj Meryemxan, Dengbêj Aslika Kadir, Bulanıklı Dengbêj Bedewê bu alanda tarihe geçen isimlerden birkaçıdır.⁹ Kürt dengbêjlik edebiyatında Ermeni dengbêjler de isimlerinden söz ettirmişlerdir. Cumhuriyetten önce

8 Canser Kardaş, *Aşığın Sazı Dengbêjin Sesi*, Eğitim Kitap Yayınları, Ankara 2017, s. 203.

9 Mehmet Yıldırım Çakar, “Dengbêjiya Jinê ji Hêla Patronaj, Perwerdehî, Rol û Nêrina Civakî û İcrakirina Hunerê ve/ Eğitim, Patronaj, Toplumsal Rol ve Bakış ve Sanatın İcrası Yönünden Kadının Dengbejliği”, *Kurdiname, Uluslar arası Kurdiname Akademik Dergisi/ International Journal of Kurdiname*, Sayı:2, Nisan 2020,s.88

Müslüman Kürt toplumu içinde hatırı sayılır bir Ermeni nüfus da yaşamaktaydı. Bu dönemde Bulanık'ta Kürt köylerine komşu olan birçok Ermeni köyü vardı. Bölgede Müslüman Kürtler çoğunlukta olup otorite oldukları için dominant/başat kültür olarak Kürtçe bölge Ermenilerince de kullanılmaktaydı ve bu nedenle Ermeni dengbêjler de yetişmekteydiler. Dengbêj Gulê, Dengbêj Kirapet-i Haço gibi... Bulanıklı kadın Dengbêj Pero da bu dengbêjlerden biridir.

Bulanık'ta Dengbejlik

Dengbêjlik edebiyatının önemli bir merkezi Kürtçede Serhad/Serhed veya "Welatê jor/ Yukarı memleket" denilen Bulanık, Muş, Ağrı, Erzurum, Kars gibi şehirlerimizi kapsayan yöredir.¹⁰ Serhad dengbêjliği olarak literatüre geçen ve dengbêjlikte bir ekol olarak ortaya çıkan bu çizginin bilinen en eski temsilcisi efsanevi dengbêj Abdal-i Zeynikî'dir.¹¹ Erzurum Karaçobanlı Dengbêj Reso ve Bulanıklı Dengbêj Zahiro bu ekolün ülke sınırlarını aşan diğer büyük usta şair dengbêjleridir. Bu nedenle Bulanık, Serhad dengbêjlik ekolünün önemli ve önde gelen saç ayaklarından biridir.

Bulanık'taki canlı, aktif dengbêjlik kültürü birçok dengbêj simayı da buraya çekmiştir. Efsanevî Dengbêj Reso da ömrünün önemli bir kısmını Bulanık'ın köylerinde sanatını icra etmekle geçirmiştir. Reso 1951 yılından 1976'ya kadar ailece Bulanık'a taşınır. Sırasıyla Bulanık'ın Xêrgîs, Arincîk, Koğak, Hoşgeldi, Piyong, Karaağıl, Gebolan köylerine yerleşir ve sanatını icra eder.¹² Bir dönem Anadolu'ya gidip Manisa Gölmarına'ya yerleşir. 1980'de tekrar döner ve bu sefer Muş'un merkez köylerinden Pağê'ye yerleşir, 1983'te vefat eder, kabri Pağê köyündedir.¹³ Söz konusu bu kültürel atmosfer, dengbêjlik edebiyatının üretim

-
- 10 "Welatê Jor": Serhat yöresinde, rakımı yüksek ova, dağ ve platolardan oluşan bu yöreyi ifade eden "Yukarı yurt/ülke" anlamında Kürtçe bir coğrafi terimdir ki Bitlis ilinden Kars'a kadar olan bölgeleri ifade eder. Bir de "Welatê Jêr(Aşağı Yurt)" tabiri vardır ki Bitlis'in aşağısından başlayıp geniş düzlükleri kapsayan ve Binxet (Türkiye ve Suriye sınırını oluşturan tren hattının ötesi) denilen Suriye'nin Kürt bölgelerini de içine alan bölgeler için kullanılır.
 - 11 Gülistan Çoban Eminoğlu-Nevzat Eminoğlu, "Cihê Dengbêj Evdalê Zeyikê Di Nav Edebiyata Dengbêjiya Kurdî de/ Kürt Dengbêjlik Edebiyatında Abdal-i Zeynikî'nin Yeri", *Sempozyuma Navnetewî ya Muqayeseya Ziman û Edebiyatên Kurdî û Farisî/ Uluslararası Karşılaştırmalı Kürt ve Fars Dil ve Edebiyatları Sempozyumu*, University of Kurdistan, Senendec(Sine) 09-11 Haziran 2019, İran
 - 12 Mahmut Beğik, *Dengbêj Resoyê Gopala Jijan û Berhem / Gopallı Dengbêj Reso Yaşamı ve Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Mardin 2013, s.45
 - 13 Ömer Güneş, İbrahim Şahin, *Antolojiya Dengbêjan I Dengbêj Reso*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2018, s. 29

ve gelişim bağlamını oluşturarak Bulanık ve çevresinin bu edebî geleneğin bir merkezi olmasını sağlamıştır.

Bulanık Dengbejleri

Bulanık ve çevresi dengbêjlerini kronolojik sıraya göre listeleyeceğiz. Bilgisine ulaşabildiğimiz Bulanıklı Dengbêj isimler hakkında kısa tanıtıcı bilgiler vereceğiz. Elimizde eserleri bulunanların eserlerinden birer örnek sunmaya çalışacağız.

Dengbêj Ferzende (Ferzê)

Bulanık ve yöresinin bilinen en eski dengbêjdir. 1850'li yıllarda Malazgirt'in Kevir köyünde dünyaya gelmiştir. Daha çocukken ailesi Bulanık'ın Gundêxellê / Yazbaşı köyüne yerleşir. Bu köyde meşhur bir dengbêj olur ve bu köy ile tanınır, adeta bütünleşir. Efsanevi Dengbêj Evdal-i Zeynikî'nin öğrencisidir ve kendisinden sonra gelen büyük dengbêjlere bu ekolün aktarılmasında büyük etkisi olmuştur. Özellikle Serhad yöresi dengbêjliğinin iki yıldız ismi olan Dengbêj Reso ve Dengbêj Şakiro'nun yetişmesinde önemli katkısı olmuştur. "Şair Dengbêj" denilen eski dengbêjlik eserleri ile birlikte bizzat kendisinin üretmiş olduğu eserleri de icra edebilen bir dengbêjdir. 1930'da bölgenin önde gelen aşiretlerinden olan Hasenanların Şewêşî kabilesinin bir düğününde başından aldığı bir kaza kurşunu sonucu ölür.¹⁴

Dengbêj Feqî Silêman

Dengbêj Feqî Silêman/Süleyman Güzelses 1890 yılında Bulanık'ın Tirçong/Altınoluk köyünde dünyaya geldi. "Mala Çil Qeda" kabilesindedir. Tarihi Kürtçe eğitim kurumları olan Kürt medreselerinde eğitim görmüştür. Medreselerin İlkokul aşamasına tekabül eden dönem öğrencisi anlamındaki "Feqî" lakabıyla bilinir. İlk dönem Bulanık dengbêjlerindedir. Aynı zamanda dini içerikli şiirleri seslendirmek anlamına gelen "qesîdebêj/kasidehan"lık da yapmıştır. Seferberlik/Birinci Dünya Savaşında Diyarbekir Hazro'ya göç ederler. Muhacirler savaş sonrasında memleketlerine dönerken Hazro Beyleri kendisinin gitmemesi yönünde ricada bulunurlar. Uzun süre Hezro Beyinin divanında dengbêjlik yaptıktan sonra 1932-33 yılında Bulanık'a döner. Tirçong'da bir şevbêrk'te/sıla gecesinde ünlü Dengbêj Reso'nun da olduğu bir grup dengbêjle atışma (avêtina

14 Mansur Ekmekçi, *Muş Halk Kültürü*, Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Muş 2014, s.267.

ber hev) yaparlar. Dengbêjler birer birer yenilirler ve divanhaneyi terk ederler. Bir tek Reso kalır. En sonunda Reso da yenilir ve “Feqî bu memlekette oldukça ben bir daha dengbêjlik yapmam” diye yemin eder. Bunun üzerine Feqî, “Dengbêj Reso tüm geçimini dengbêjlikle sağlıyor. Çocukları daha küçüktür. Onun mesleğinin devam etmesi için benim gitmem daha iyi olur” der. 1945’te tekrar Hazro’ya taşınır. Artık sadece kaside ve beyt söyler. 1947 yılında vefat etmiştir.¹⁵

Milazgir:

Milazgir ji kula dilê mi ra Milazgir

Ez ê bi diyarê Zozanê Nazê diketim min ê tifinga bavê Tewratê

Siwarê Zemanê di destê Mistefayê layê Cindî da nas kir

Hefada de yoyoy tu mîrê çîyanî de yoyoyo

De mîrê min wexta tu rabûyî ji Ezirmê tu bînbaşûyê Hemîdî bû mîro

De lo mîro wez heyfa çûme Nazê Naz bi hez e

Ez ê dêna xwe didimê di me ra derketî birkî siwarê Eshediyan wa tîne bi lez e

Ez bi Zozanê Nazê diketim Mistefayê layê Cindî heyfa kevn hilanî, digere li heyfa teze¹⁶

Dengbêj Pero

Bulanık ve çevresinin bilinen en eski kadın dengbêjlerinden biri olan Dengbêj Pero 19. yüzyıl dengbêjlerindendir. Têxût/Balotu köyünden olup aslen Ermeni’dir. Osmanlı’nın son dönemlerinde Bulanık ve yöresinde Hamidiye alayları paşası olarak görev yapan Hasenan aşiretinin lideri meşhur Halid Bey’in oğlu Rıza-i Halid’in divan dengbêjliğini yapmıştır.¹⁷

Sebriyê Gundê Xellê

Dengbêj Sebri/Sabri Sarıyıldız Bulanık’ın Gundêxellê/Yazbaşı köyünde 1944 yılında dünyaya gelmiştir. Köylüsü ünlü dengbêj Ferzê’nin dengbêjlik geleneğini sürdürmüştür. Dengbêj Şakiro ile birçok defa kılam söylemiştir. Gözleri görmediği için “Sebriyê Kor/âmâ” lakabıyla da anılmıştır. 2001 de vefat etmiştir.¹⁸

Bira jina merivan bedew be, sertacê jinan be, qîza malan be

Wî birawo bira demança pišta merivan Astra û Belçîqan be

Bira hespê binê merivan rehwan be

15 Mehmet Öncü, *Antolojiya Dengbêjan II*, Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Diyarbakır 2007, s.113

16 Öncü, a.g.e., s.114.

17 Mehmetcan Ulaş, *Muş Dengbêj Derneği Başkanı*, Şahsi arşivi.

18 Öncü, *Antolojiya Dengbêjan II*, a.g.e., s. 253.

*Bira di qewlê qundê rezîl da meriv deyndarê perê banqê,
kafirê di çiya, zalimê Sêrtiyan,
Xosroyê Kela Milazgirê nebe...*¹⁹

Dengbêj Bedewê

Dengbêj Bedewê Bulanık'ın ilk dönem kadın dengbêjlerindendir. Bulanık Şeyhveliyya/Okçular köyünden olup Dengbêj bir aileye mensuptur. Eşî Resul dengbêj olduğu gibi çocukları Muhamed ve Sıddık da Bulanık'ın tanınmış dengbêjlerindirler.²⁰

Dengbêj Zahiro

Dengbêjlik geleneğinin şu anda yaşayan en büyük temsilcilerinden biri olan Dengbêj Zahiro (Zahir Koçu) Bulanık'ın Piran/Göztepe köyündendir. 1950 yılında Diyarbakır'ın Silvan (Farqin) ilçesinde dünyaya geldi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yerleşik bulunan 'Bekir' aşiretindedir. 15 yaşında iken ailesi Diyarbakır'dan Muş'un Bulanık (Kop) ilçesine göç eder. Evdalê Zeynikê ve Reso'dan etkilenmiştir. Bu ekolün bölgede ve Bulanık çevresindeki önde gelen yetkin bir takipçisidir.

İlk defa 20'li yaşlarındaiken toplum karşısına geçip 'Heso û Nazê' klamını seslendirir. Usta Dengbêj Ferzê'nin divanında bulunur. Haftalarca söyleyip bitiremeyeceği klam ve stran hazinesine sahip ender dengbêjlerden birisidir. Şair bir Dengbêj olarak kendi orijinal eserleri de vardır. Uluslararası bir üne sahiptir. Yaklaşık 15 yıldır Aydın ilinde yaşamakta ve dengbêjlik sanatını, bölgemizden oraya göç edip yerleşmiş olan bölge insanımız içinde sürdürmektedir.²¹ Dengbêjlik eseri türlerinden "Dedim-Dedili /Got-Min Got" tarzı - ki "Atışma" olarak ta bilinen türden de eserler vermiştir. Dengbêj Zahir ile dengbêj bir kızın atışması örneği:

*Keçikê got lo eman eman dil gune ne
Lo xalo sibe ye cotek misafir ji gundê mala bavê min derketin
nizam ji ku tê
Mala min bi xulama bejna te kuro gelo rûyê dirêj, pembuyê li
ser dev û lêva çiqas lê tê
Min got eman eman Bişêriyê*

19 Öncü, a.g.e.,s.254.

20 Ekmekçi, a.g.e., s. 297.

21 *Antolojiya Dengbêjan I*, Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Diyarbakır 2007, s. 432.

Weyla mala min bi xulama bejna te ya zirav, qîzê çetê te yê rastê dinêre Diyarbekir,
çetê te yê çepê mêze dike Sinaniyê

Heyran wele bejna te mîna qelaxê welatê Serhedê gelo baran

lêke hilşê ser kaniyê

Lê lê dîlberê belkî Xwedê biqedîne mirazê min û te zeriye

Lêlê Bişêriyê min go ez natê te nizanîm Ezê gazî te dikim Welle bi navekî şîrîn dibê
fistanê bejna te belek e

Lê qîzê tu bidî xatirê Xwedê eger tu min nas nakî natê min Zahir e

Ez şairê welatê Serhedê di daweta mala rêis da min trafîq qeza derbas kiriye

Du heb diranê min şkestine doxtor ji min ra ramûsan yasax kiriye...²²

Dengbêj Şakirê Kopê

1960 yılında Bulanık'ın Şêrwanşeyh/Adıvar köyünde dünyaya geldi. Dede-
ri "seferberlik" denilen Birinci Dünya Savaşı yıllarından sonra Rusya'nın Erivan
bölgesinden gelip Bulanık Şervanşeyh'e yerleşen Bekirî aşiretinin Belloyî kabi-
lesindedir. Şair Dengbêjlerdendir. Kendi eserlerini de icra etmiştir. Aynı za-
manda Kürt halk şiiri tarzında yazmış olduğu ve ilahi makamında seslendirdiği
eserleri de vardır. Bu yönüyle klasik dengbêjlik kabiliyetine halk şairliğini de
ilave etmiştir. Ünü ve sesi Bulanık ve bölge sınırlarını aşan bir dengbêj olan Şa-
kirê Kopê şu anda Gölmarmara'da ikamet etmekte ve dengbêjlik eserlerini icra
etmeye devam etmektedir. Eserlerinden örnekler;

Orta Kopê û Dêrikê²³

Axa sibe ye qalekê çêbuye îro li orta Kopê û Derikê reben ez im lo bi qewax e

Şahidê şihudê bavê Dilşayê li dunyayê gelek hene berdaye firqek eskerê Sarî Mosko
rakir ji Kopê derxist ji Torax e

Min dî Gogê ji wê da dihat destê xwe li çoka xwe dixew wax hey wax digo Cindî mala
te şewitiyo derbeke kafir bavê Dilşayê ketiye

Rabe sêr bike cinazê bavê Dilşayê dane ser piştê Gêjo girêdane reben ez im qisqivorax e

Sêid here rêya dîn e hey maqûlê mala bavê mino rêya dîn e

Bi Xwedê, bi qewlê kitêbê, heger gulla gawir pêra meriwa bikeve xalis şehîd e şik û
şubhe ji boynê tunîne...

22 1969'tan Kalma Bir Atışma ve Aşk Hikayesi <https://www.youtube.com/watch?v=fz7q6nu8XjU>
erişim: 15.05.2020

23 Birinci Dünya Savaşında Bulanık ve Bölgedeki Kürt aşiretlerinin kendi imkânları ile Rus
işgaline karşı verdiği mücadeleyi anlatan Derik (Malazgirt'in Bulanık'a komşu bir köyü) ve
Bulanık Arası adlı bir eser.

Şêx Mihemed Emîn²⁴

Were ay delo ayê delalo ay delalo şêxê mino

Ez bi heyran Mûşa şewitî li van kaşa

Lo ay delo ez bi heyran ranebe gul û gulbendê bernede ser qumaşa

De ewraqê te dane destê Hayrî Kozakçîoğlî walî paşa

Şêxê ez bi heyran hukumata Turkiyê fena berê berhev dike Kurmanca

Dikuje şêxan û murşida hemû başa

Lo ay delo keko min go nekujin Şêx Mihemed Emîn e

Lo xelqê Deştâ Mûşê xwediye fikrê xerab nîne

Lo ewladê kekê Şêx Ezdin baxê Evdilkerîm qutbê ruyê zemîn e

Lo Şêxê min ez bi heyran ser me da dibare berfa hûr e

Lo ay delo ekser derketiye Diyarbekirê gelek dûr e

Eskerê Mûşê Diyarbekirê giran e li Şikeftîyanê şewitî kirine hesr û çeper û sûr e...²⁵

Dengbêj/Kasidebêj Mela Xalidê Koğagî

Mela Xalidê Koğagî/Halit Bozkurt 1959 yılında Bulanık'ın Koğak/Dokuzpınar köyünde doğdu. Dengbêj Xalidê Koğagî, Qasîdebêj ve Seyda/hoca niteliklerine de sahip bir şahsiyettir. Türkçe'de kasidehan Kürtçede Qesîdexan/bêj dediğimiz klasik yazılı Kürtçe dini metinleri, yani kaside, gazel gibi manzum eserler de yazıp seslendirmektedir.

İlk medrese eğitimini, âlim/âlîme bir kadın olan yengesi, amcasının eşi (amojin) Zinet hanımdan aldı. Tarihi Kürtçe eğitim kurumları olan medreseleri ile ünlü kendi köyündeki diğer ilmi simalardan da eğitim aldıktan sonra bölgenin tanınmış medrese ve hocalarından da ders alarak eğitimini tamamladı. Birçok yerde imam hatip ve medrese hocası/müdürrisi olarak ilmi hizmetlerde bulunarak talebe yetiştirdi. Muş merkezde görevini sürdürmektedir.²⁶ Dengbêj Mele Xalid tarihi bir ilim ve kültür merkezi olan kendi köyü Koğak'ın 2008'de baraj suları altında kalması üzerine mersiye/kaside tarzında yazıp seslendirdiği;

“Ey Felek”

Çadira derdê xeman e darê dunyayê felek

Bax û bostanê nezanan çerx û dolaba felek

24 1994'te bölgenin sevilen büyük âlim ve kanaat önderlerinden Muş Şikeftan köyünden Şeyh Muhammed Emin Bingöl'ün bir faili meçhul katliamla öldürülmesi olayını anlatan bir eser.

25 Canser Kardeş, *Dengbêj Şakirê Kopê: Jiyan Berhem û Çiroka Klamên Wî (Koplu Dengbej Şakir: Hayatı Eserleri ve Şarkılarının Hikâyesi)*, Yayınlanmamış Çalışma, Muş, 2018.

26 Ümit Işık, “Bir Medrese Ozanı Müdürris ve Kasidehan(Qesîdebêj) Örneği: Mela Xalidê Koğagî”, *Tarihi ve Kültürel Dokusuyla Koğak*, Çizgi Yayınları, İstanbul 2019, s. 197-202.

Umrê nazik me heba kir berf û bager da li me
Dagerane em ji waran mêrg û zozanê felek
Ax bihara dil biharê belkî umrê bûne zer
Dihejîne wan kulîlkan bayê payîza felek
Payiz e qaz û quling çûn, belgê daran tev bi zer bûn
Roj li me tarî û şev bûn, ev e dewrana felek
Bendavek çêbû li Koğak, jîn û heyat buye helak
Tarî buye li me ronak, ev e her karê felek
Bes Koxagiye tengezar, bes tu bike zar û fizar
Ji Rebbê xwe bik îstixfar ew e bo te her efûkar²⁷

Dengbêj Sıddık

Sidîqê Dengbêj olarak bölgede tanınan sanatçı 1949'da Bulanık Şexveliya/Okçular köyünde dünyaya geldi. 8-9 yaşlarından itibaren dengbêjlik sanatını icra etmeye başladı. Köylerinde canlı bir dengbêjlik kültürü yanında aile fertlerinde ve akrabalarında da dengbêj olanlar vardır. Şu anda Adana'da yaşamaktadır ve dengbêjlik sanatını icra etmeye devam etmektedir. Eserlerinden bir örnek:

Erd Hejiya (Deprem Oldu)²⁸

Çûme ser Behra Wanê bi mij û dûman e
Erd hejiya ji terefê Rebbilalemîn depremeka pir giran e
Welatê me Serhed e li pêşî ne bihar ne havîn e, li pêşî payîz û zivistan e
Mutahîdan çûne belediye proja xaniya hildane
Li ser qatê sisiya çara rakirine boy menfieta xwe qatê şeşan û heftan e
Qolon rizyane, demir tune, wek kaxizê karton e
Roja pazarê siet duduyê piştî nîvro her kes di malê xwe da ne
Ne merhemet e ne wijdan e...²⁹

Mihemedoyê Dengbêj

Mihemedoyê Dengbêj/Mehmet Sarıyıldız 1954 yılında Bulanık'ın Şêxweliya/Okçular köyünde dünyaya geldi. Dengbêjlik kültürüne sahip bir ailenin ferdi olan Mihemedoyê Dengbêj'in İstanbul Umut Kasetçilik'ten çıkan "Mîr Penco" adlı bandrollü kaseti, özel olarak okuyup hazırlamış olduğu 5 cd' lik eseri de

27 Işık, a.g.e., s. 199.

28 2011'deki Van Depremi üzerine söylenmiş bir erser. Müteahhitleri sağlam iş yapmamalarından ötürü eleştiren ve deprem felaketini tasvir eden bir kılam. .

29 Ekmekçi, a.g.e., s. 297.

bulunmaktadır. "Koma Çiyayê Zer" Adlı bir müzik grubunu çalıştırmakta ve ilgili televizyonlara dengbêjlik eserleri ile ilgili paket programlar hazırlamaktadır. Adana'da bulunan Radyo Dünya'da haftalık dengbejlik programı sunmaktadır.³⁰ Eserlerinden bir aşk kılamını örnek verelim.

Keçê/Kız

*Yeman yeman çav bi şînê yeman gulbarînê yeman
Te ez xistim qûmeke dexê çeman
Sira sibê lêxist heb li ser hebê neman
Te z kirim masîkî Gola Xelîlurrehman
Cihûkî Xeyberê miseletî serê min bû tora xwe li min xist
Min girt da ber tava Temûz û Tebaxê ez heliyam goşt di min da neman
Keçê dînê min go çima dilê te ji min maye
Keça mal ne xirabê min digo qey dilê min î şa ye
Min nizanibû dilê min bi kul e, bi keder e, serê dilê min kul tê da ye
Lêlê muhibê, lê dînê tu rabe destê xwe bi destê min bixe
Em ê derbas bin Pira Seyda, Qeraxila Çerkeza, Şêrwanşêx e
Herin Qasimişê Melemistefayê gundê cem Riza ye...³¹*

Sonuç

Kürt halk edebiyatının önemli bir alanı olan dengbêjlik, tüm Serhad yöresinde olduğu gibi Bulanık ve çevresinde de oldukça canlı ve toplumsal hayatta bütünleşmiş bir kültür ve gelenektir. Sözlü bir anlatı geleneğine dayanan bu tradisyon, toplumsal bellek ve hafızayı oluşturduğu gibi sözlü tarihe ve geleneğin aktarılmasına da kaynaklık etmektedir. Birbirinden uzak coğrafyalarda yaşayan aynı toplumun fertleri arasında dil ve duygu birliğini sağlayan önemli bir dinamiktir aynı zamanda.

Ülkemizde olduğu gibi sınır komşularımız olan Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye'nin Türkiye ile sınırdaş Kürt bölgelerinde ve son 50 yılda Avrupa'da oluşan Kürt diasporası içinde de dengbêjlik eserleri yaygın şekilde dinlenmekte ve izlenmektedir. Bu edebi gelenek sınır ve engel tanımayan küresel iletişim teknolojisi sayesinde güncellenerek dünyanın dört bir tarafına ulaşmayı başarmıştır. Geleneksel icra mekanları olan düğün ve şahî/şenlik alanları, mir ve hükümdarların, bey ve paşaların saray ve divanlarından sonra, şehirlerde açılan mala dengbêjan/dengbej evleri, televizyon ekranları, youtube kanalları ve tüm sosyal medya ağları ile modern dönemlerde de kendini dinletirmeye devam etmektedir.

30 Öncü, *Antolojiya Dengbêjan II*, age, s. 180.

31 Ekmekçi, *a.g.e*, s. 297.

Tek tipçi, inkarcı ve yasakçı eski Türkiye anlayışının yıkılması ile yurttaki tüm dilleri, renkleri, kültürleri, farklılıkları zenginliğimiz olarak gören yeni Türkiye anlayışının hakim olması ile- Kürt dengbejlilik edebiyatı üniversitelerimizin Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde ders olarak okutulduğu gibi akademik alanda doktora ve yüksek lisans tezlerine de konu olmaktadır.

Bulanık merkezde daha çok olmak üzere, genel olarak her köyde en az dört beş dengbêj bulunur. Bunların çoğu kendi köyü ve çevresinde bilinir ve mahalli sanatçı seviyesindedirler. Ancak şehir merkezinde ve bazı köylerde dengbêjlik kalitesi köyünü ve yöresini aşmış, şehirlerarası, bölgelerarası, hatta uluslararası alanda ün yapmış olanlar da vardır. Dengbêj Ferzê, Dengbêj Feqî Süleyman, Dengbêj Şakiroyê Kopê, Dengbêj Zahiro bunlardan bir kaçını sayılabilir.

Bulanık ve çevresinde usta eserleri seslendirebilen birçok dengbêj çıktığı gibi şiir yazabilen ve bunu dengbêjlik eseri olarak icra edebilen birçok “şair” dengbêj de çıkmıştır. Bu dengbêjlerin bir kısmı da “feqî”, “mela” denilen yazılı Kürt edebiyatının kaynağı olan medrese çıkışlıdır, yani “hoca” ve “talebe”dirler. Bazı dengbêjler de halk şiirleri tarzında eserler yazıp bunu kaside ve ilahi tarzında icra ederek yazılı kültürden de yararlanmaktadır. Dengbêj Feqî Süleyman, Dengbêj Mela Halid, Dengbêj Şakiroyê Kopê gibi... Bu ise Bulanık dengbêjliğine ayrı bir zenginlik ve kalite katmıştır.

Kürt dengbêjlik edebiyatında Bulanıklı kadın dengbêjler de adından söz ettirmiştir. Dengbêj Bedewê, Dengbêj Gulê gibi... Bulanık ve çevresinde aynı zamanda Ermeni dengbêjler de çıkmıştır. Eski dönemlerden beri Bulanık ve çevresinde Ermeniler Müslümanlarla komşu olarak yaşamıştır. Kürtçe, bölgede dönemin eğitim kurumları olan medreselerin genel ve yaygın eğitim dili ve ortak toplumsal iletişim aracı olduğundan, diğer topluluklar tarafından doğal şekilde öğrenilmiş ve kullanılmıştır.

Kaynaklar

Aras, Ahmet. *Evdalê Zeynikê*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2018.

Ekmekçi, Mansur. *Muş Halk Kültürü*, Muş V. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Muş 2014.

Eminoğlu, Gülistan Ç., Eminoğlu, Nevzat. “Cihê Dengbêj Evdalê Zeyikê Di Nav Edebiyatê Dengbêjiya Kurdî de”, *Sempozzyuma Navnetewî ya Muqayeseya Ziman û Edebiyatên Kurdî û Farisî*, University of Kurdistan, Senendec (Sine) 09-11 Hezîran, İran.

Eminoğlu Nevzat, Eminoğlu Gulistan Ç. “Diyardeya Nesîhetê Di Dengbêjiyê Wek Mînak: Herêma Mûşê”, *Sempozzyuma Navnetewî Ya Çand û Tarîxa Mûşê*, U. Mûş Alparslan, Muş 2017.

Güneş Ömer, Şahin İbrahim, *Antolojiya Dengbêjan I, Dengbêj Reso*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2018.

- Işık, Ümit. "Kasidebêj Bir Medrese Ozanu, Müderris ve Kasidehan(Qesîdebêj) Örneği: Mela Xalidê Koğagî", (Ed.) Mehmet Salmazzem, *Tarihi ve Kültürel Dokusuyla Koğak*, Çizgi Yayınları, Konya 2019.
- İzady, Mehrdad. *Bir El Kitabı Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 2005.
- Kardaş, Canser. *Aşığın Sazı Dengbêjin Sesi*, Eğiten Kitap Yayınları, Ankara 2017.
- Kardaş, Canser. *Dengbêj Şakirê Kopê: Jiyan Berhem û Çîroka Klamên Wî (Koplu Dengbej Şakir: Hayatı Eserleri ve Şarkılarının Hikayesi*, (Yayınlanmamış Çalışma), Muş 2018.
- Kardaş Canser. *Dengbejlik Geleneği ve Aşık Edebiyatı ile Karşılaştırılması*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2013
- Keskin, Necat. *Folklor û Edebiyata Gelêrî*, Avesta Yayınları, İstanbul 2019.
- Kevan Ben, *Endülüs Güneşi Ziriyab*, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2007.
- Mahmut Beğik, *Dengbêj Resoyê Gopala Jiyan û Berhem / Gopalalı Dengbêj Reso Yaşamı ve Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Mardin 2013.
- Mehmet Can Ulaş, Muş Dengbêj Derneği Başkanı, şahsi arşivi.
- Mehmet Öncü, *Antolojiya Dengbêjan I*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Diyarbakır 2007
- Mehmet Yıldırım Çakar, "Dengbêjiya Jinê ji Hêla Patronaj, Perwerdehî, Rol û Nêrîna Civakî û Îcrakırına Hunerê ve/ Eğitim, Patronaj, Toplumsal Rol ve Bakış ve Sanatın İcrası Yönünden Kadının Dengbejliği ", *Kurdiname, Uluslar arası Kurdiname Akademik Dergisi/ International Journal of Kurdiname* , Sayı:2, Nisan 2020,s.88
- Uzun, Mehmet. *Dengbêjlerim*, Weşanên Îthaki, Stenbol 2009.
- Uzun, Mehmet. *Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê /Abdal'ın Bir Günü*, (Çeviren: Selim Temo), Îthaki Yayınları, İstanbul 2010.
- Walter, Ong, J. *Sözlü Ve Yazılı Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 2015.